

MEDIKALIZÁCIÓ

A női test medikalizációja

Nőnek lenni betegség¹

A viktoriánus éra „nőkérdése”

Otto Weininger híres és hírhedt művében, a *Nem és jellem*ben a következőképpen foglalja össze a nő jelentőségét az univerzumban: „A nőknek nincs egzisztenciájuk és nincs esszenciájuk; ők nincsenek, ők semmik. Az emberiség férfiként vagy nőként jelenik meg, valamiként vagy semmiként. [...] A nőnek nincs viszonya az ideához, sem nem állítja, sem nem tagadja azt; sem nem morális, sem nem antimorális; matematikai nyelven szólva, a nőnek nincs jele; a nő céltalan, sem nem jó, sem nem rossz, nem angyal és nem ördög [...] a nő éppen annyira nem morális, mint ahogy nem logikus. De minden egzisztencia morális és logikus egzisztencia. Így a nőnek nincs egzisztenciája.”² „A nőknek valóságosan és igazán és spontán módon abba kell hagyniuk a koituszt: Ez kétségtelenül azt jelenti, hogy a nő, mint nő el kell, hogy tűnjön, és amíg ez nem megy végbe, nincs lehetőség Isten királyságának megalapítására a földön.”³ Ha valaki először találkozik a maga korában „szupersztár”, de tragikus sorsú gondolkodónak ezen alapvetéseivel, akkor azt hiheti, hogy itt valami nőgyűlölő vallási megszállott szélsőséges, tehát nem reprezentatív nézeteivel találkozik. Erre pedig manapság minek szót vesztegetni? Csakhogy, Weininger ugyan hadilábon állt a nőiséggel, de ebbéli nézeteiben nemcsak a korabeli intelligencia osztozott, hanem az igazság iránti elkötelezettségben kiemelkedő szerepet vállaló tudományos közösség is. Ha kritizálták is filozófusunkat, akkor azt gondolkodásának szélsőséges hajtásai miatt tették, és nem alapvető irányultsága miatt. Vallási megszállottságról pedig szó sincs. A nőiség megszűnésének követelménye mint a nyugati kultúra válságából való kilábalásának egyik döntő mozzanata fogalmazódik meg. Olyanféle „kellésként”, amely orientálja a gondolkodó férfi cselekedeteit, de amely egyben a reménytelenséget is magában foglalja. A nő a kulturális felemelkedés akadálya, de miképpen lehet ezt az akadályt leküzdeni? A nőknek fel kell adniuk szexualitásukat, amellyel a szexualitás a maga egészében megszűnik. Ez olyan utópia, amelynek realizálására Weininger öngyilkossága „méltóképpen” világított rá.

Tévednénk azonban, ha azt hinnénk, hogy Weininger filozófiai, rendszerigényű reflexiója a „nőkérdésre”, elintézhető azzal, hogy csak egy „elborult agyú” filozófus lázálmainak van szó: mi közünk ehhez? Mint arra utaltam, szerzőnk nézetei alapjaiban és a felhasznált tudást illetően egyáltalán nem rendkívüliek. Sőt, inkább azt mondhatnánk, hogy a maga korában közhelyszerűek. Olyan nézetek ezek, amelyeket egyetemeken tanítottak, mint olyanokat, amelyeket az „elfogulatlan, objektív és módszeres” tudományosság feltárt és igazolt.

A problematikus nem

Azt hihetnénk, hogy a női nem mindig is így volt problematikus. De valójában azt mondhatjuk, hogy az egyetlen hasonlóság a tradicionális és a modern nőiségre vonatkozó felfogás között az, hogy mindkettő valamiképpen alacsonyabb rendűnek tekintette a nőt a férfinál. Ezenkívül azonban szinte minden hasonlóság megszűnik, és kezdődnek a különbségek. A modern medicina előtti uralkodó hippokratészi-galénoszi hagyomány is

alacsonyabb rendűnek fogta fel a nőt, de ez az azonos minőségen belüli mennyiségi eltérésre alapult; a metafizikai tökéletesség fokában különböztek, az élet hőjében való részesedésben. Azért lehettek például a férfi nemi szervek a testen kívül, mert a férfi hő elegendő volt működésükhöz, de a női nemi szerveknek a testen belül volt a helyük, hogy a női test kevesebb hője elegendő legyen működésükhöz. A női szervek a férfi szervek homologonjai, csak fordított elhelyezkedésben. Szemben a későbbi viktoriánus felfogással, az orgazmus nemhogy mellékes, sőt, felesleges kísérője lett volna a koitusznak, hanem egyenesen a teherbe esés sine qua nonja; az orgazmus fűtötte fel ugyanis a női testet arra a hőre, ahol a két mag egyesülhetett a megtermékenyülés reményével⁴. A nő tehát ebben a felfogásban ugyanolyan, mint a férfi, csak kevésbé tökéletes.

A XVIII. század végén – a modern természettudományok és a tudományos medicina felemelkedésével párhuzamosan – ez a tradicionális férfi-nő viszony radikális átalakuláson ment keresztül, amelynek eredménye a nemek közötti, immár horizontális szembenállás, a köztük lévő minőségi különbség kinyilvánítása.

„...A nők inherensen különböztek a férfiaktól anatómiájukban, fiziológiájukban, temperamentumukban és intellektusukban. A faj evolúciós fejlődésében a nők éppen úgy lemaradtak a férfiak mögött, ahogy a »primitív emberek« lemaradtak az európaiak mögött. Még felnőttkorukban is mind testükben, mind lelkükben gyermekek maradtak, sohasem fejlesztettek ki olyan jellegzetességeket, mint a szakáll, amely megkülönbözteti a férfiakat a fiúktól. A nő megrekedt fejlődésének oka az a követelmény, hogy energiáit a fajfenntartásra tartalékolja; a nő megrövidített érésben szenved, de a faj nyer ezáltal. A nő gyengesége valójában erőt jelent: a darwini szexuális kiválasztás a nemek közötti fizikai és magatartásbeli különbségeket a párválasztás szempontjából előnyösnek fogta fel. Így a nők törekenyen váltak vonzóvá, míg a férfiak izmosnak és erősnek fejlődtek ki. Mindegyik nem azt szereti a másikban, amit nem talál meg önmagában. Ebből az következik, hogy a nők sohasem várhatják azt, hogy majd egyszer felnőnek a férfiak intellektuális és művészi eredményeihez, de nem várhatják azt sem, hogy egyenlően osztoznak velük a hatalomban és a tekintélyben. A természet másodlagos szerepre rendeltette a nőket. A munkamegosztás nagy elve így jelenik meg: a férfiak produkálnak, a nők reprodukálnak. Ezt hívták komplementaritásnak.”⁵

Így válaszolták meg a születő liberális társadalomnak azt a dilemmáját, hogyan lehet egyszerre az egyének születéstől fogva meglévő szabadságát és egyenlőségét posztulálni, ugyanakkor elméletileg is megalapozni és fenntartani a társadalomban meglévő nemek közötti hierarchiát, a maskulin dominanciát. De egy ehhez nagyon hasonló dilemma is megoldásért kiáltott: Hogyan lehet fenntartani a társadalom stabilitását és erkölcsi rendjét a darwini „kopernikuszi” fordulat után? Ha az ember helyét többé nem e teremtés jelöli ki, akkor mi támasztja alá a társadalmi struktúra épp-így-létét?⁶

A medicina mint főszereplő

A kortársak a korabeli élettudományokhoz fordultak válaszáért⁷, azok pedig bizonyítottak látták, immár nem metafizikai, hanem biológiai alapokon, hogy a nő minőségileg más, és alacsonyabb rendű, mint a férfi; mintegy a hiányzó láncszem az állat és a (fehér) férfi között. Ez egyben garanciának is tűnt, hogy a par excellence ember ne kerüljön a majom közelébe.

A kultúra-természet nagy dichotómiája ennek következtében közvetlenül nem az ember-állat kettősségében fogalmazódik meg, hanem az embert mint kultúrateremtőt saját faján belül fenyegeti a regresszió veszélye, amelynek megtestesítője a nő; a zabolátlan természetét pedig a szexualitás foglalja egybe. A szexualitás az a kitüntetett sajátossága a nőnek, amely elengedhetetlen feltétele a faj újratermelésének, és ebben az értelemben a nő az emberi nem természeti alapzata. Ugyanakkor – e felfogásban – az ember megkülönböztető jegye eszes lény mivolta. E jellegzetesség azonban kizárólag a (fehér) férfi sajátja, a nő negatív megkülönböztető jegye éppen az, hogy lényege szerint érzelmi és nem intellektuális lény. „Az isteni és örök természeti rend feltárja, hogy a női nem képtelen a tudás művelésére, és ez különösen igaz a természettudományok és a medicina területén.”⁸ A nőnek ez a biológiai, anatómiai, evolúciós értelemben vett, az állat és az „igazi” ember között elfoglalt helye azt jelenti, hogy a kultúrát pusztulással, hanyatlással fenyegető természeti princípium a nőben megtestesülve állandóan jelen van a férfi által teremtett és fejlesztett kultúrában. A nő tehát biológiai értelemben konstruktív, de kulturális értelemben potenciálisan destruktív.

„A nők és a vadak, az idiótákkal, a bűnözőkkel, a patológiás szörnyetegekkel együtt állandó szorongásforrást jelentettek a késő XIX. századi férfi értelmiségiek számára.”⁹

A női test feltöltve és „megverten” a szexualitás irracionális szenvedélyével olyan esendő – ön- és közveszélyes – organizmusnak látszott, amelyet az emberi faj, és az azt felemelő és üdvözítő nyugati kultúra védelmében az ész kontrollja, felügyelete alá kell helyezni. Erre magától értetődően a sikeres élettudományok vezérelte, a test ismeretében legjáratasabb szakma, a medicina kapott felhatalmazást. A női test veszélyekkel teli, tehát kordában kell tartani! Ebben a konstellációban a nő nemcsak alkataból fakadóan, evolúciós elmaradottsága folytán lesz a medikális felügyelet „tárgya”, de bele sem szólhat a róla folytatott férfias monológba. Intellektuális, észbeli gyengesége ugyanis nem teszi alkalmassá a tudományos diskurzusban való részvételre. A weiningeri „semmi” és a medikális „betegség” ugyanannak a nőre vonatkozó kulturális attitűdnek a metafizikai és a tudományos aspektusát fogalmazzák meg. A semmi fenyegető ürje kap gyakorlatilag, technikailag kezelhetőnek, uralhatóan látszó meghatározást a betegség kategóriájában.

Nőnek lenni ezzel medikális problémává vált, betegséggé, amelyet kezelni kell.

dr. Bánfalvi Attila

Jegyzetek

1. „A bölcs öreg orvos korántsem hibázott ítéletében: »Mi a nő? Betegség, mondja Hippokratész«” Horation Storer: The Causation, Course, and Treatment of Reflex Insanity in Women. New York: 1972. p. 152. Idézi: Mary Poovey. „Scenes of an Indelicate Character”: The Medical „Treatment” of Victorian Women. In: The making of Modern Body, Sexuality and Society in the Nineteenth Century, ed. Catherine Gallagher, Thomas Laqueur. Berkeley: University of California Press; 1987. p. 163.
2. Otto Weininger. Sex and Character. London: William Heinemann; New York: Putnam's Sons; 1906. p. 174.
3. Otto Weininger. Sex and Character. London: William Heinemann; New York: Putnam's Sons; 1906. p. 209. o.

4. Vö.: Thomas Laqueur. *Orgasm, Generation, and the Politics of Reproductive Biology*. In: *The Making of Modern Body, Sexuality and Society in the Nineteenth Century*, ed. C. Gallagher and Th. Laqueur. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press; 1987. p. 4-5.
5. Cynthia Eagle Russett. *Sexual Science. The Victorian Construction of Womanhood*. Cambridge, London: Harvard University Press; 1989. p. 11-2.
6. Vö.: „Ha az emberi lények többé nem tarthatnak igényt az olyan különleges teremtmény státusára, amely csak kissé alacsonyabb rendű az angyaloknál, akkor a kiválóság emberi hierarchiája sokkal szükségesebb, mint valaha is volt. A nők és az alacsonyabb fajok a viktoriánus úriemberek és a vadak túlságosan fenyegető közelsége közötti ütközőül szolgálnak.” C. E. Russett: i. m. 14. o. továbbá: „A kulturális bizonytalanság időszaikában, amikor a visszaeséstől és a degenerálódástól való félelem uralkodik, akkor a nem, a faj, az osztály és a nemzetiség meghatározása körüli világos határok ellenőrzése iránti vágy különösen erőteljessé válik. Ha a különböző fajokat a saját helyükön lehet tartani, ha a különböző osztályokat a nekik megfelelő városrészbe lehet elhelyezni, és ha a férfiak és a nők a nekik megfelelő szférákhoz vannak rögzítve, akkor sokan azt remélik, hogy az apokalipszist meg lehet előzni, és megnyugtató identitásérzést és folyamatosságot őrizhetünk meg a millenniumi változás nyugtalan kísértetével szemben.” Elaine Showalter. *Sexual Anarchy*. London: Virago Press, Ltd; 1992. p. 4.
7. Vö.: „A tudományos fejlemények ... nem döntötték meg a hierarchikus modellt, amely a női testet a férfi kisebb, befordított verziójaként alkotta meg, és a női orgazmust sem száműzte a fiziológiai perifériára. Inkább a XVIII. századi politikai, gazdasági és kulturális átalakulások olyan kontextust teremtettek, amelyben a nemek közötti radikális különbségek megfogalmazása kulturálisan parancsolóvá vált. Egy olyan világban, amelyben a tudományt egyre inkább úgy tekintették, mint ami betekintést nyújt a teremtés alapvető igazságaiba, amelyben a természet, ahogy az a csontok és szervek megtámadhatatlan valóságában manifesztálódik, az erkölcsi rend egyetlen alapja, a biológiai inkommenzurabilitás olyan eszközzé vált, amelynek révén ezeket a különbségeket hitelesen lehet bemutatni. A nők nyilvános és magánszerepeit illető új állítások és ellenállítások így módon a férfiakétól különböző testük természetének kérdésein keresztül mérkőzhettek meg egymással.” Thomas Laqueur: i. m. 35. o.
8. Idézi Londa Schiebinger: *Skeletons in the Closet: The First Illustrations of a Female Skeleton in Eighteenth-Century Anatomy*. In: *The Making of Modern Body, Sexuality and Society in the Nineteenth Century*, ed. C. Gallagher and Th. Laqueur. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press; 1987. p. 67.
9. C. Russett: i. m.: 72. o.